

Олена Отич
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА

В умовах перебудови системи освіти в Україні набуває пріоритетності соціально-педагогічний принцип гуманізації професійної підготовки майбутніх фахівців. Він передбачає ставлення до людини як до найвищої цінності суспільства і створення умов для її вільного й гармонійного розвитку, підвищення ролі її власної активності у його детермінації.¹ Останнє зумовлює необхідність перегляду закономірностей, цілей, завдань і змісту професійної підготовки інженерно-педагогічних працівників, спрямування її на формування у єдності їхніх професійних, особистісних і соціально-моральних якостей.

Проблемам гуманізації освіти присвятили свої праці вчені України, близького й далекого зарубіжжя – Г.О. Балл, Г.П. Васянович, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, П.-Я. Пшибиш, В.В. Рибалка, О.П. Рудницька, С.О. Смирнов, К. Хиц та ін.

Досліджуючи закономірності гуманізації освіти, вчені серед головних з них називають:

1. *Взаємозв'язок особистості із соціальним оточенням, який виявляється у встановленні людиною певних стосунків з іншими з метою оволодіння досягненнями матеріальної й духовної культури людства, перетворення їх на свої потреби, „органи своєї індивідуальності”.*²

2. *Визнання необхідності формування базисних якостей особистості, на основі яких уможливується гармонійний розвиток усіх інших; врахування суб'єктивних потреб і об'єктивних умов, пов'язаних із матеріальною базою та кадровим потенціалом освіти. Як зазначає академік О. Новіков, йдеться не просто про вдосконалення професійної підготовки, а саме про необхідність різнобічного розвитку особистості, що забезпечує високий ступінь її трудової активності, заповзятливості, мобільності та адап-*

¹ Балл Г. Гуманізація освіти у контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири // Освіта і управління / - 1999. - № 3.

² Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Под ред. С.А. Смирнова. – М.: Академия, 2001. – С. 34-38.

тивності до постійно змінюваних економічних, виробничих і соціальних вимог.³

3. *Приділення головної уваги формуванню ціннісно-мотиваційного стрижня особистості, ціннісно-сміслових орієнтирів її професійної діяльності, що визначають її спрямованість.*

4. *Забезпечення культуровідповідності освіти і розвитку особистості, що передбачає врахування культурно-історичних традицій народу у їх єдності із загальнолюдською культурою; взаємозумовленість загальнокультурного, соціально-морального, професійного розвитку особистості й рівня її свободи та творчості. Як справедливо зазначає доктор психологічних наук, професор Г.О. Балл, формування професійної культури майбутніх фахівців поза загальнокультурним контекстом є неповноцінним, оскільки може призвести до їх духовної обмеженості, технократизму.*

5. *Залучення особистості до суб'єктивно значущої продуктивної діяльності з метою оволодіння загальнолюдською та професійною культурою. Останнє зумовлює особливу важливість культурологічного й діяльнісного підходів у реалізації стратегії гуманізації навчання та виховання, необхідність врахування національно-культурних і регіональних традицій, „розширення й збагачення культурного поля, у якому живе і діє особистість або соціальна спільнота”.*⁴

6. *Організація навчально-виховного процесу як конструктивної діалогічної взаємодії, що здійснюється за принципами поваги до учня чи студента як до повноправного суб'єкта навчання; його прийняття, орієнтації на перспективу, що відкривається перед ним; виховання в нього самоповаги; формування упевненості у своїх можливостях, мотивації до саморозвитку, самовиявлення і самовдосконалення*⁵.

7. *Забезпечення творчої спрямованості педагогічного процесу на основі застосування індивідуально-творчого підходу, що створює умови для реалізації творчих можливостей суб'єктів навчання, інтеріоризації ними базових знань з гуманітарної культури, перетворення останніх на особистісний сенс їхньої діяльності.*

³ Цит. за: Балл Г. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український – українсько-польський щорічник / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Київ-Ченстохова. – 2000. – Вип. II. – С. 220-221.

⁴ Балл Г. Налаштування на діалог як складник духовності професіонала // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український – українсько-польський щорічник / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова-Київ. – 2001. – Вип. III. – С. 389.

⁵ Там само – С. 382-383.

8. *Реалізація принципу професійно-етичної взаємовідповідальності*, що визначається ступенем сформованості гуманістичних цінностей особистості і передбачає її готовність брати на себе турботи про інших.

9. *Гуманітаризація професійної освіти*, яка зумовлює підвищення статусу гуманітарних дисциплін, їх оновлення, звільнення від примітивної повчальності й схематизму, виявлення і використання їхніх можливостей у формуванні духовності та ціннісних орієнтацій професіонала.

Водночас, як зазначає Г.О. Балл, сучасні педагоги дещо спрощено розуміють останній принцип і зводять його лише до „банального перерозподілу навчальних годин на користь гуманітарних і мистецьких предметів”.⁶ Реальна ж і дійова гуманітаризація професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в органічному проникненні гуманістичного начала у процес викладання усіх навчальних дисциплін, виявлення їх „гуманітарного потенціалу” у формуванні загальної й професійної культури особистості.

У зв'язку із зазначеним, основним завданням нашої статті є розкриття дидактичних можливостей мистецтва у гуманізації й гуманітаризації професійної підготовки майбутніх педагогів професійних навчальних закладів.

Переконливе обґрунтування цих можливостей здійснене, на нашу думку, у праці Г. Гачева „Гуманітарний коментар до фізики і хімії”, у якій автор аналізує „багатомірні зв'язки гуманітарних та природничих знань у єдиному тілі культури”.⁷

Г. Гачев доводить, що, оскільки цілісна і повна картина світу є надзвичайно багатогранною і різноманітною, то і точні науки, і філософія, і релігія й мистецтво оперують своїми системами понять, умовних знаків і символів, за допомогою яких представляють усі явища цього світу. Математичні формули, наукові терміни, моделі й графіки, міфологічні і релігійні сюжети, поетичні образи, філософські поняття тощо – усі вони, за переконанням вченого, є образами й знаками деяких „іксів”: істин-тайн-символів.

Зокрема, третій закон Ньютона – „Дія дорівнює протидії”:

$$FAB + FBA = 0;$$

$$FAB = -FBA$$

- відображає, на думку Г. Гачева, потребу Цілого у симетрії й гармонії. Це втілення „рухливого спокою самототожного розрізнення” (О. Лосев). Отже,

⁶ Балл Г. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу// Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український – українсько-польський щорічник / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Київ-Ченстохова. – 2000. – Вип. II. – С. 223.

⁷ Гачев Г. Гуманітарний коментарій к физике и химии. Диалог между науками о природе и о человеке. – М.: Логос, 2003. – С. 10.

за третім законом Ньютона, ніякі сили не можуть порушити абсолютності Цілого, оскільки завдяки рівномірності й різноспрямованості рухів усередині його, вони зводять усе до нуля („ніщо”): кожна дія зустрічає протидію, що забезпечує рівновагу, нейтральність, мадх’яміку (серединний шлях буддизму), шуньяту, сансару, нірвану тощо. Таким чином, третій закон Ньютона виходить за межі фізики і втілює об’єктивні і суттєві зв’язки філософії й релігії, розкриває сутність таких категорій естетики як „гармонія”, „калокагатія” та ін.

Наведений приклад свідчить про те, що естетичний аспект від початку присутній у будь-якій сфері наукового знання, у будь-якій діяльності: краса іманентно притаманна досконалім формулі і навпаки, довершеним вважається той твір мистецтва, у якому точно вивіреними і пропорційними є його складові частини. Отже, взаємозв’язок науки і мистецтва є незаперечним. Втім, його зрозуміли ще стародавні греки.

Зокрема, Арістоксен і піфагорейці виявили пряму залежність між музикою й математикою та астрономією. Вони обґрунтували „музику сфер” і встановили для кожної з планет Сонячної системи відповідний звук і колір хроматичного спектру.

У 1636–37 рр. французький музичний теоретик, філософ, фізик, математик і теолог М. Мерсенн у праці „Всезагальна гармонія” обґрунтував закон тяжіння стосовно природи звуку і вирахував математичну залежність між коливанням частин тіла, що звучить, і кількістю та якістю часткових тонів (обертонів), які воно видає. Натуральний звукоряд, утворений ним з обертонів, будувався так, що відношення порядкових номерів його звуків дорівнювали відношенням частот коливань джерела звуку і утворювали пропорцію 1:2:3:4:5 і т.д. Коефіцієнти інтервалів у натуральному звукоряді стали числовою моделлю музичної гармонії.

Спіраючись на відкриття Й. Кеплера, М. Мерсенн виявив паралелі між числовими виразами музичних інтервалів та траєкторіями планет Сонячної системи.⁸

Інший відомий вчений-філософ – І. Ньютон – вперше в історії обґрунтував природу кольорів, виявив здатність предметів поглинати та відбивати світло, а німецький поет-мислитель Й.-В. Гете висловив думку про існування сутнісних зв’язків між мистецтвом та природознавством: „...Я зрозумів, що до кольорів як фізичних явищ слід підходити перш за все з боку природи, якщо хочеш вивчити їх з боку мистецтва”.

Аналіз наукової й художньої літератури свідчить про значний інтерес вчених і митців до проблем гармонізації стосунків людини із природою,

⁸ Музыкальный энциклопедический словарь / Гл. ред. Г.В. Келдыш. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 339; 374; 389.

встановлення діалогу між науковим пізнанням останньої і відображенням її засобами й видами мистецтва у художній картині світу.

У зв'язку із цим доктор педагогічних наук, професор Г. Тарасенко розглядає мистецтво як „естетико-екологічне ноу-хау”, феномен культури, в якому фіксується і концентровано виражається людський досвід світоглядного самовизначення, а також досвід безпосередньої предметної реалізації цього самовизначення в культурних формах освоєння природи.⁹ Аналізуючи феномен мистецтва з позицій „екологічної естетики”, вона вбачає його соціально-культурну місію у моделюванні ставлення людини до природи, розширенні критеріїв її схвалення, формуванні екологічної свідомості особистості художніми засобами, утвердженні принципу культурологічного холізму.

Заглиблюючись у сутність природи, визначаючи нові тенденції її розвитку і втілюючи їх у специфічній знаковій формі, митець через систему образів і художніх переживань виявляє об’єктивні зв’язки у природі, що мають не менший пізнавальний статус, ніж наукові.¹⁰ Тому світова культура і мистецтво містять, на думку Г. Тарасенко, величезний ціннісний фонд, здатний утворити „екологічний кодекс” людства. Сприяти цьому може усвідомлення сучасними вченими діалектичної єдності різних форм суспільної свідомості у пізнанні світу.

На тісну взаємозалежність останніх вказує у своїй праці „Філософія і музика”, зокрема, український філософ-мистецтвознавець і диригент Г. Макаренко.¹¹ Водночас, він не зупиняється у ній лише на виявленні спільних закономірностей науки, мистецтва й філософії, але й аналізує специфічність цих феноменів людської культури, яка полягає у відмінності об’єктів їх дослідження.¹²

Так, наука, на думку вченого, відрізняється від філософії й мистецтва тим, що займається спостереженням речей, відповідно до їхніх взаємовідносин за підставами і наслідками, філософія ж, вивільнившись із постійного і невгамовного „потoku науки”, досягає спокійного і непорушного стану, висловлюючи те, що *світ є*, а не розглядаючи тільки явища, у яких відбивається сутність світу.

Об’єктом дослідження науки є *поняття*, філософія ж, як і мистецтво, оперує *ідеями*, з тією лише різницею, що пізнає їх абстрактно, а мистецтво – інтуїтивно. Тому, намагаючись досягнути ідею, істинну сутність речей,

⁹ Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: Монографія. – Вінниця: РВВ ВАТ „Віноблдрукарня”, 1997. – С. 29.

¹⁰ Там само. – С. 34.

¹¹ Макаренко Г. Філософія і музика: Шопенгауер, Вагнер, Ніцше. – К.: Факт, 2001. – С. 26.

¹² Макаренко Г. Філософія і музика: Шопенгауер, Вагнер, Ніцше. – К.: Факт, 2001. – С. 26.

явищ і подій, мистецтво і філософія можуть, як вважає Г. Макаренко, взаємно доповнювати одне одне.

Близькість мистецтва й філософії дослідник вбачає також у тому, що вони не розкривають своїх глибин і таємниць перед непідготовленою людиною: кожен розуміє їх настільки, наскільки в нього сформований попередній досвід сприйняття їх ідей і художніх образів.

Отже, із зазначеного вище випливає, що з усіх форм суспільної свідомості мистецтво і філософія є найбільш близькими за своєю мовою.

Особливо це стосується музики, яку Ф. Ніцше прямо ототожнював із філософією: „Філософія – це музика, яка випадково записана не нотами, а словами”.¹³ Музику ж філософ розглядав як втілення стихійно-несвідомого інтуїтивно-інстинктивного Діонісійського начала, протиставленого образотворчому-Аполонівському, як духовне та матеріальне, і вважав, що вона є першопричиною й першоосновою всього існуючого і найбільш повно та точно виражає й уособлює в собі становлення буття, зреалізоване через волю до влади.¹⁴

Виявлення сутнісних зв'язків мистецтва з різними формами суспільної свідомості створює передумови для розгляду його як чинника гуманізації професійної підготовки фахівця, зокрема, майбутнього інженера-педагога.

У навчальних планах професійно-педагогічних закладів освіти та індустріально-педагогічних факультетів вивчати не передбачено спеціальних годин на викладання мистецьких курсів. Єдину (хоча й доволі обмежену) можливість для цього мають предмети „Етика і основи етикету”, на який для бакалаврів педагогіки відведено 36 год., а також „Культурологія” (33 год.) і „Етика” (22 год.) для молодших спеціалістів.

Крім того, для підготовки майбутніх фахівців швейного профілю за спеціальністю „Професійне навчання” пропонуються дисципліни „Конструювання одягу”, „Проектування швейних виробів”, „Композиція одягу”, „Історія моди і костюму”, які дозволяють:

- сформуванню в студентів професійні знання, уміння й навички у загальнокультурному та історичному контекстах;
- виховати їхні естетичні смаки і потреби у єдності із усвідомленням необхідності щодо відповідності моди вимогам краси та вираження індивідуальності особистості;
- розкрити естетичне, соціальне та економічне значення моди як мистецтва створення одягу і власного іміджу, відповідно до актуальних потреб певного історичного часу тощо.

¹³ Там само. – С. 54.

¹⁴ Макаренко Г. Філософія і музика: Шопенгауер, Вагнер, Ніцше. – К.: Факт, 2001. – С. 86.

З цією метою до змісту означених дисциплін, вважаємо, доцільно на міжпредметній основі ввести теоретичний та ілюстративний дидактичний матеріал з образотворчого мистецтва, який сприятиме виявленню впливу НТР та становлення масового виробництва на розвиток загальної й естетичної культури суспільства, появу індустріальної естетики, масового мистецтва та його масового споживача, вироблення нових критеріїв оцінки художніх творів (простота, функціональність, практичність, надійність, гігієнічність, відповідність часу, свобода у виборі нових форм, сюжетів та матеріалів та ін.).

Вивчення історії моди і костюму буде, на нашу думку, більш цікавим для студентів, якщо розглядати цей процес у контексті становлення, розвитку й впливу різних художніх стилів:

- конструктивізму та авангардизму (поява набивних тканин, на які переносилися абстрактні композиції Кандинського, Родченка, Малевича; представники – Н. Ламанова, В. Степанова, Л. Попова, О. Естер);
- кубізму (проявився у новому крої 20-х років й новому структурному підході до одягу; представниця – М. В'юнне);
- футуризму (виявився у динаміці складок драпіруючих спідниць);
- сюрреалізму (знайшов свій прояв у фантастичності візуальних образів; епатажному декорі одягу, аксесуарах – сумка-телефон; шляпки-відбивні, шляпки-гніздечка з пташенятами, шляпки-туфельки, шляпки-чорнильніці тощо; представники – Е. Скіапареллі, Л. Аргон, Ж. Кокто);
- оптичного мистецтва – ОР-арт (трансформація живописних полотен П. Мондріана та інших художників у сукні з джерсі з набивкою, що повторювала ці полотна);
- мистецтва POP-арт (компіляція різних стилів; представники – Е. Уоркол, Крісто) та ін.

Ще одним професійно-орієнтованим предметом у підготовці майбутніх швейників, до змісту якого входить образотворче мистецтво, є „Основи креслення та спецмалювання” (30 год.). Він передбачений у циклі спеціальних дисциплін для кравців, молодших спеціалістів і майстрів виробничого навчання.

Основними завданнями курсу є:

- навчити студентів виділяти предмети по формі, кольору, фактурі; знаходити найкращі співвідношення кольорів, знати їх характеристики і особливості психологічного впливу на людину;
- усвідомлювати культурно-історичну зумовленість глядацької свідомості, розуміти сутність коеволюції художньої форми та процесу сприймання художніх творів (наприклад, людині палеоліту притаманне контурне бачення, неоліту – силуетне, починаючи з III ст. до н.е. – об'ємне тощо);
- будувати пропорції, змінювати їх за допомогою кольорових поєднань; правильно розташовувати на малюнку усі конструктивні деталі виробу;

- застосовувати засоби виразності та основні техніки образотворчого мистецтва;
- малювати людину, одяг на ній, самостійно створювати колекції різних стилів, стилізувати народний одяг.

Під час виробничого навчання студенти отримують можливість практично втілити свої проекти і задуми у реальні швейні вироби і продемонструвати їх потім на показах моделей „Студентського театру моди”.

Ефективність опанування курсу „Основи креслення та спецмалювання” забезпечується інтеграцією його змісту та встановленням міжпредметних зв'язків з іншими фундаментальними і спеціальними дисциплінами.

Наприклад, для кращого засвоєння теми „Малювання людини в одязі” студентам потрібні знання про властивості матеріалів і структуру пряжі, отримані ними на заняттях з „Матеріалознавства”. Для правильного зображення конструктивних ліній членування одягу вони повинні пригадати матеріал, вивчений під час занять з „Конструювання швейних виробів” та „Моделювання одягу”. Опановуючи тему „Основні відомості про колір”, майбутні спеціалісти мають актуалізувати знання з фізики про вплив джерела світла, відстані й повітряної сфери на колір предметів, а також знання з „Психології” про здатність 11 „кольорів-вітамінів” створювати певний настрій людини і впливати на сприйняття нею інших людей за їхньою зовнішністю тощо.

Значні можливості щодо впровадження мистецького компонента до змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів мають також предмети психолого-педагогічного циклу та „Культура мовлення і основи ораторського мистецтва”. Проте у невеликій за обсягом публікації неможливо висвітлити усіх аспектів використання мистецтва з метою гуманізації навчально-виховного процесу у професійно-педагогічних закладах освіти. На це будуть спрямовані наші подальші наукові розвідки у даному напрямку.

Підводячи ж підсумки даної статті, хочемо зазначити, що мистецтво завдяки своїй емоційній, художньо-образній природі може виступати вагомим чинником „олюднення” професійних знань майбутнього спеціаліста, сприяти ціннісному їх осмисленню та інтеріоризації. Тому методично доцільне впровадження різних видів мистецтва, теоретичного й ілюстративного матеріалу з теорії та історії їх розвитку до змісту професійної підготовки інженерів-педагогів має значний потенціал не лише щодо підвищення ефективності формування їхньої особистості, а й, у кінцевому рахунку, щодо виховання на гуманістичних засадах нового покоління професіоналів у різних галузях сучасного виробництва.

Олена Отич

МИСТЕЦТВО ЯК ЧИННИК ГУМАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА

Резюме

В умовах утвердження нової парадигми освіти нагальною стає необхідність реформування системи професійної підготовки фахівців в Україні на гуманістичних засадах. Ефективним чинником гуманізації сучасної професійно-педагогічної освіти є мистецтво, яке сприяє „олюдненню” і ціннісному осмисленню наукових і фахових знань майбутніх інженерів-педагогів. Тому воно має значні потенційні можливості щодо використання у навчально-виховному процесі професійно-педагогічних закладів освіти шляхом впровадження до змісту соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних та спеціальних навчальних дисциплін. Обґрунтуванню та висвітленню цих можливостей і присвячена дана стаття.

Olena Otycz

SZTUKA JAKO CZYNNIK HUMANIZACJI PRZYGOTOWANIA ZAWODOWEGO PRZYSZŁEGO INŻYNIERA-PEGAGOGA

Streszczenie

W warunkach zatwierdzenia nowego paradygmatu oświaty pilna jest konieczność reformowania systemu przygotowania zawodowego specjalistów na Ukrainie na zasadach humanistycznych. Efektywnym czynnikiem humanizacji zawodowo-pedagogicznej oświaty jest sztuka, która sprzyja „uczłowieczeniu” i wartościowemu uświadomieniu naukowej i fachowej wiedzy przyszłych inżynierów-pedagogów. Dlatego ma ona znaczne możliwości wykorzystania w procesie nauczania i wychowania w zawodowo-pedagogicznych zakładach oświaty m.in. na drodze wprowadzenia wiedzy o sztuce do treści przedmiotów społeczno-humanistycznych, psychologiczno-pedagogicznych i kierunkowych. Uzasadnieniu i wyjaśnieniu tych możliwości jest poświęcony ten artykuł.

Olena Otych

ARTS AS A FACTOR OF HUMANISATION OF A FUTURE TEACHER ENGINEER PROFESSIONAL TRAINING

Summary

The article is devoted to the problem of necessity of the system of professional training reforming in Ukraine on the humanistic basis in the terms of consolidation of new educational paradigm. Effective factor of humanization of contemporary professional and educational training is the arts, which promote the valuable interpretation of scientific and special knowledge of future teacher engineers. Therefore it has considerable potentialities for the usage within educational process in professional educational institutions by the addition to the curriculum of social, humanitarian, psychological and pedagogical courses.